

Slik lager vi norsk, s.18

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

43. ÅRGANG 2/2015

- Forsk med hjertet! s. 6
- – Vi gjør oss selv dårligere, s. 10
- Språket kommer innenfra, s. 22
- Bruk av mellomnavn, s. 31

Språkrådet

83 millionar grunnar

Universitetet i Oslo (UiO) legg ned det viktige arbeidet dei har gjort i tiår – med løyving frå Storting og regjering – i å utvikle og formidle innhaldet i dei store språksamlingane. Den mest populære tenesta som bygger på samlingane, er *Nynorsk-ordboka* og *Bokmålsordboka*, som alle kan bruke gratis på nett. I fjor vart det til saman gjort 83 millionar søk i dei to ordbøkene.

Ordbøkene er dei suverent viktigaste kjeldene til offisiell informasjon om korleis ord skal skrivast, korleis dei kan brukast, og kva dei betyr. Når UiO legg ned arbeidet med språksamlingane, er framtida til ordbøkene i fare.

Oppdaterte ordbøker treng oppdaterte språksamlingar som grunnlag. Samlingane og ordbøkene må bergast. Men ei løysing som berre

sørger for at ein offentleg institusjon lagrar samlingane, mens det vert overlata til private forlag å lage ordbøker, held ikkje. Det trengst ressursar og langsiktige, forpliktannde planar for forskning og formidling knytt til samlingane i offentleg regi. Det vitskaplege arbeidet med samlingane og redigeringa av ordbøkene er dessutan to sider av same sak og bør haldast samla – slik det har vore gjort hittil.

Dei norske språksamlingane høyrer ikkje heime i ein skuff. Dei må brukast, formidlast og forskast på. Blant anna i form av oppdaterte ordbøker. Det er 83 millionar grunnar til det.

INNHold 2/2015

AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Internasjonalisering med bismak
- 12 I lovens hule
- 14 Nye nettsider
- 17 Språkbrukeren

INNSIKT

- 18 Kor går norsk rettskriving?
- 22 Språk er i hjernen
- 25 Frå oksehovud til krøllalfa – saga om bokstaven a
- 28 Severdigheten latvisk
- 30 Frykt for fobiar
- 31 Mellomnamn – for offentleg bruk?
- 34 Språkets lille neslesuppe

Har du et spørsmål, kan du sende en e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: I siste nummer av Språknytt står det at *dugnad* er eit særnorsk enkeltord for kollektiv frivillig arbeidsinnsats. Det stemmer ikkje heilt, for i finsk finst ordet *talkoot* og i estisk *talgud*, og det tyder nettopp 'dugnad'.

Svar: Du har rett i at vi ikkje tenkte på *talkoot*, og det seier vi oss lei for. Det er fleire finskkunnige lesarar som har gjort oss merksame på det. Ein lesar skriv at *talkoot* også er del av fleire samansette ord, som *ilmastotalkoot* for 'klimadugnad'. Ein annan lesar skriv at mange finnar og estarar er overtydde om at ingen andre språk eller kulturar har eit slikt enkeltord som omgrep – på same måten altså som mange nordmenn og dugnaden vår.

Spørsmål: Jeg har lagt merke til at «robustitet» og «robustiserende tiltak» har blitt brukt i rapporter. Er dette ord som kan og skal brukes på norsk?

Svar: Adjektivet *robust* betyr 'sterk, kraftig'. Substantivet på norsk er *robusthet*. Etterleddet *-het* er brukt til å danne substantiv med abstrakt (og stundom sekundær konkret) betydning, som ved berømt – berømtthet. Vi anbefaler derfor det tradisjonelle *robusthet* framfor nydannelsen «robustitet».

Når det gjelder «robustiserende tiltak», er det nok verbet *robustisere*

som ligger til grunn. Da kan man bli i tvil om det er *robustisere* eller *robustifisere* som blir den riktige skrivemåten på norsk. I boka *Ordlaging og ordelement* omtaler Vagleik Leira endelsene *-isere* og *-ifisere*. Han viser til at *-isere* er en produktiv verbendelse som ofte svarer til engelsk *-ize*, og som ofte betyr 'gjøre til, gjøre lik med'. Verbet *robustisere* kan da forklares som 'gjøre (mer) robust'.

Om vi i stedet skulle velge *robustifisere*, har det paralleller i andre verb på *-ifisere*, som *elektrifisere* 'forsyne med elektrisitet', *eksemplifisere* 'gi eksempel på' og *klassifisere* 'plassere i en klasse'. Denne endelsen er mindre produktiv, selv om søk på nettet viser at former som *robustifisere*, *robustifisering* og *robustifiserende* er mest brukt.

Siden verken *robustisere* eller *robustifisere* er normerte som verb i norsk, kan vi velge det ene like gjerne som det andre.

Spørsmål: Eg omset eit program om unge britiske mødrer som pyn-tar dei små døtrene sine med *bling*, blant anna klede og sko med masse glitter og krystallar. Dei brukar ordet både som substantiv og verb: «I love bling», «Then I startet blinging her shoes». Er ordet så innarbeidd i norsk at eg kan bruke det i den norske omsetjinga, både som substantiv og verb?

Svar: *Bling* brukar ein om prangande smykke o.l., både ekte og juggel. Det er interessant at *bling* også blir brukt som verb, for engelske ordbøker fører det berre opp som substantiv og adjektiv. I nyordslista til *Det Norske Akademis Store Ordbok* står substantiva *bling* og *blingbling*, og søk på norske nettsider gir ein del treff på verbformene *blinge* og *blinga*, særleg i bloggar og debattforum. I nokre tilfelle står det i hermeteikn, så det kan tyde på at mange ikkje oppfattar ordet som innarbeidd (enno).

Foto: GrahamStephens / Bigstockphoto

Ver merksam på at kanskje ikkje alle forstår verbet *blinge*, men samanhengen og stilnivået burde gjere det mogleg å forstå verbet om ein kjenner til substantivet.

Spørsmål: Jeg lærte på skolen at 2. kondisjonalis lages av de modale hjelpeverbene *skulle*, *ville*, *kunne*, *måtte* eller *burde* i preteritum + *ha* eller *være* i infinitiv + hoved verbet i perfektum partisipp, f.eks. «han burde ha forstått det.» Stadig oftere leser og hører jeg imidlertid denne verbtiden uten hjelpe verbet *ha*, som i «det kunne like gjerne vært meg» og «de burde visst det». Er dette fenomenet språklig slurv, eller er reglene oppmyket?

Svar: Fenomenet er omtalt i *Norsk referansegrammatikk*: «Et modalverb i preteritum kan også etterfølges av et perfektum partisipp, men i slike tilfeller er alltid en infinitiv av *ha* eller *være* underforstått: «Det ville (ha) vært en ulykke om det skulle (ha) skjedd.» Selv om hovedregelen er at modale hjelpeverb etterfølges av infinitiv, mens perfekte hjelpeverb (*ha* osv.) tar hovedverb i perfektum partisipp, er utelatelsen av infinitiven i disse tilfellene ganske vanlig (og grammatisk akseptabel) i norsk.» Det er altså akseptert å utelate hjelpeverbet i slike konstruksjoner, og det er heller ikke et nytt fenomen.

I Språkrådet og Utdanningsdirektoratets tilråding *Grammatiske termer til bruk i skoleverket* er termen 2. kondisjonalis erstattet med preteritum perfektum futurum.

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi tilrår eller rår fra å bruke et ord, vil vi nevne det uttrykkelig.

kjønnslat Etter at jeg skrev 8. mars-kronikken min i år, som først og fremst handlet om kjønnslatskap, fikk jeg mange henvendelser fra kvinner som er utsatt for vold og som lever i voldelige forhold. [...] På kvinnedagen sitter Sigrid Bonde Tusvik (35) på toget istedenfor å gå i det. Men hun er ikke kjønnslat av den grunn.

Aftenposten 7.3.2015

konvertittbingo UNEs 'konvertitt-intervjuer' får strykkarakter. Konvertittbingo: Tro er ikke et spørsmål om bingo-teologi der man krysser av og får bingo når man har sagt de rette tingene [...]. Det er noe grunnleggende galt i måten disse sakene blir avgjort på, sier prest og idéhistoriker Karl Gervin.

Vårt Land 4.2.2015

nettsorg Nettveggen er blitt klagemur. Facebook-sorg: Terskelen er blitt lavere for å uttrykke sin deltakelse. Den nærmeste familien kan fort miste kontrollen når sorgen bryter løs på Facebook, og det kan de kanskje ha godt av, sier Birgitte Lerheim. [...] De unge kan lett ha 1.000–1.500 Facebook-venner, og da sier det seg selv at det er varierende grad av nærhet. Den nærmeste familien kan slettes ikke alltid ha kontroll når nettsorgen begynner å røre på seg.

Vårt Land 21.1.2015

sadvertising En av damene i panelet på scenen er Teresa lezzi, redaktør i Fast Company. Det var hun som lanserte begrepet *sadvertising* [Språkrådet ville kanskje fornorsket det til tåreklame, jeg

lar være, først og fremst på grunn av fotfetish-assosiasjonene) [...]. De gøyale reklamenes glansdager er talte. Nå vil de store merkevareprodusentene at du skal gråte, ikke le.

Aftenposten 20.3.2015

sauebyråkrati Problemet er nemlig at frem til i dag kan en sau enten være «utgangersau» eller «vinterførsau». Slikt blir det byråkrati av. [...] Nå skal sauebyråkratiet forenkles. Etter jordbruksavtalen i år skal en sau rett og slett være en sau, uansett om den går ute hele året eller ikke.

Aftenposten 14.11.2014

skuldersurfing Pass deg for skuldersurferne. Det å smugkikke på hva andre holder på med på en datamaskin eller et nettbrett har på engelsk fått navnet «shouldersurfing» – vi kan gjerne kalle det skuldersurfing på norsk. Norsk senter for informasjonssikring (NorSIS) har laget en guide til hvordan du sikrer PC-en din, og anbefaler at man bruker et såkalt skjermfilter for å hindre at noen får innsyn i det du har på skjermen.

tek.no 19.1.2015

Foto: anouchka / iStockphoto

Med hjerte for norsk

■ ERLEND LØNNUM

Hun har deltatt i Grand Prix. Hun heier på det norske språket. Hun ypper med academia. Og hun snakker asylbarns sak. Språkforsker Irmelin Kjelaas er ikke redd for å ta bladet fra munnen.

Fire minutter tok det henne å bli kjent – og det for å forske på samtaler mellom miljøarbeidere og asylbarn. Det var nemlig temaet da Irmelin Kjelaas nådde finalen i Forsker Grand Prix. Suksessen har imidlertid ikke gått henne til hodet, snarere til hjertet. For siden har hun brukt oppmerksomheten til å dele en hjertesak med oss: forskningsformidling. Og da handler det

om både følelser og språkvalg, om å gi av seg selv i forskningen og om å velge norsk fremfor engelsk.

Taler tradisjonen midt imot

– Vi forskere må tørre å være personlige i formidlingen av forskning. Vi må tørre å bruke norsk språk. Og vi må tørre å dyrke evnen til å forklare så folk forstår det.

Samtidig mener Kjelaas at forskere bør klare å ivareta de akademiske kravene, for det er egentlig ingen motsetning mellom klart språk og avansert forskning.

Hvordan skal vi for eksempel møte ungdom der ute uten å gå ordentlig inn i det, uten å vise at vi er emosjonelt til stede? Jeg husker at jeg hadde vært på doktorgradskurs og lært om hvilken

«Vi må tørre å være personlige i formidlingen av forskning.»

– Jeg sier derfor ja til å bruke literære og stilistiske virkemidler også i forskningen. Retoriske grep setter nemlig tankene i gang og kan pense oss inn på andre spor.

Budskapet har hun villet dele med oss alle. Hun tok derfor mot til seg og utbrøt i Aftenposten: Vi trenger da ikke å skamme oss over å være følelsesmessig engasjert i det vi forsker på, selv om det finnes lite akademisk rom for å være ærlig om følelser. Vi må da kunne ha med oss både hodet og hjertet!

– Den kronikken er noe av det skumleste jeg har gjort. For det er ikke stuerent å være åpen om egen subjektivitet i academia. Det er ikke populært å bryte med den akademiske korrektheten. Det var uansett morsomt å oppleve reaksjonene. Noen synes det er befriende at jeg kaller en spade for en spade. Andre synes meningene mine er hårreisende. De stoler ikke på forskning som er preget av personlig engasjement. Men all forskning er jo subjektiv på en eller annen måte, sier Kjelaas.

– Særlig aktuelt er det der forskere har nær kontakt med mennesker over tid, som i doktorgradsprosjektet mitt.

rolle forskeren bør innta i felten. Men så kom virkeligheten. En av de første dagene jeg var på omsorgssenteret der jeg gjør feltarbeid, kom det inn en asylsøker som ble oppgitt å være ti år yngre enn han var, og som derfor burde ha vært på et asylmottak i stedet. Han var helt fortvilt og skjønte ingenting. De ansatte var svært travle den dagen, og de hadde ikke tid til å sitte hos ham og forklare og trøste. Da måtte jeg kaste bort det jeg hadde

lært i teorien, og heller være et medmenneske. Det er jo umulig ikke å bli berørt av å møte desperate mennesker.

Formidler til folket

I forskningens Grand Prix-finale fikk stipendiaten selv erfare hvor vanskelig det kan være å formidle fagtinge forhold på en forståelig måte for folk flest – og det på en scene foran strenge dommerblikk.

– Jeg var skeptisk til formatet og tabloidiseringen. Så jeg gikk mange runder med meg selv. Var det riktig å forenkle og forkorte så kraftig? Svaret er et klart ja. For det gav meg en unik mulighet til å fortelle langt flere hva jeg driver med og brenner for, forteller Kjelaas.

● ● IRMELIN KJELAAS

Språkforsker Irmelin Kjelaas er stipendiat ved institutt for sosialfag på Høgskolen i Telemark, der hun tar doktorgraden på kommunikasjon mellom miljøarbeidere og enslige asylbarn.

En av de beste tilbakemeldingene forskeren kunne få, kom fra en eldre dame i hjembygda Inderøy i Nord-Trøndelag, en dame som aldri ellers ville ha befattet seg med fag og forskning. Hun hadde fått med seg finalen på tv og relaterte budskapet til sitt eget liv og møtet med asylsøkere i nærmiljøet.

– Jeg merker at det er et sterkt press for å skrive på engelsk, at det gir en stjerne i boka. Det provoserer meg, for det viktigste må være kvalitet og relevans, ikke poeng i systemet.

– Selv har jeg et fysisk og sanselig forhold til norsk. Jeg liker godt å kna ord og formuleringer sammen til tekst. Så jeg føler meg nesten kastret når jeg

«Presset for å skrive på engelsk provoserer meg.»

– Det er et viktig mål for meg at folk kan bruke kunnskapen jeg er med på å utvikle, at de kan relatere det til noe i eget arbeid eller liv. Det er fint at forskning kommer folk til gode. Og på den måten var konkurransen genial. Jeg synes det var kjekt å merke hvor godt det fungerte å uttrykke det jeg har funnet i prosjektet, til et annet type publikum og på en annen arena, sier Kjelaas.

– Det er en nyttig øvelse å bli tvunget til å tenke nytt, bruke andre virkemidler og gjøre budskapet forståelig for flere enn forskerkolleger. Og for å få til det er det viktig å kunne bruke morsmålet.

må gå over til engelsk, for da har jeg et mye mindre repertoar av språklige og stilistiske virkemidler. Det hemmer både tanken og skrivningen. I tillegg gjør det forskningen mindre tilgjengelig for dem jeg er opptatt av at den skal nå: profesjonsutøvere i den norske velferdsstaten.

– Mange akademikere kvier seg for å skrive på engelsk og bruker lang tid på å knekke den koden det er å uttrykke seg på et annet språk. Likevel føler mange at det er det eneste gyldige, sier Kjelaas.

Hun mener at evnen til å skrive klart og godt ikke kommer av seg selv

«Vi må satse mer på vårt eget språk.»

Satser på norsk

Kjelaas er mildt sagt skeptisk til den økende og ukritiske bruken av engelsk i norsk akademia, noe hun har gjort et nummer av ved flere anledninger.

– Det er ikke det samme å uttrykke seg på et annet språk enn morsmålet. På engelsk blir forskningsformidlingen ofte forringet. Tekstene blir grunnere og mindre variert og nyansert, mener hun.

gjennom det å studere fag, og at vi derfor må satse mer på å utvikle oss til gode skrivere og forskere på vårt eget språk.

Forsker på samtaler

I doktorgradsarbeidet undersøker Kjelaas hvordan omsorgsmyndighetene kommuniserer med barn som kommer alene til Norge for å søke asyl, barn som er i en særlig sårbar situasjon.

– Det viser seg at barna deltar svært lite i de mer formaliserte informasjons- og kartleggingssamtalene jeg har undersøkt. Jeg tror det henger sammen med den systematiske bruken av skjemaer. Miljøarbeiderne får ikke brukt sin profesjonelle kompetanse godt nok når de må konsentrere seg mer om punktene i skjemaet enn om det barnet faktisk sier. Det er ulempe ved at samfunnet satser så mye på standardisering og tror at skjemaer er nøkkelen til omsorg og deltagelse. Min erfaring er den motsatte: Skjemaveldet fremmedgjør personer som har det vanskelig.

– Det gjør noe med samtalene når vi standardiserer og baserer alt på skjemaer. Dialogen blir blant annet preget av de samme ordene og begrepene som i skjemaene. For barna blir det kauder-

Taler på barnas vegne

Det samme gjelder utfordringen med å oversette mellom vidt forskjellige språk. Oversettelsene er ofte preget av byråkratisk, juridisk og faglig språk, også i møtet med barn.

– Det er miljøarbeidernes jobb å tilpasse språket til barna. Men de holder seg ofte til ordlyden i skjemaene og spør for eksempel: «Hvordan er ditt sosiale nettverk?» Det sier seg selv at det er vanskelig for et barn å forstå et slikt spørsmål. Det kan jo være vanskelig nok for en voksen å svare på. Det er derfor på tide å kommunisere på barnas premisser, oppfordrer Kjelaas.

En tilsvarende utfordring er flerspråkligheten, som er normalen flere steder i verden.

– I prosjektet mitt møtte jeg ei jente som var så misunnelig på nordmenn

«Språk handler ikke bare om ferdigheter og formaliteter, men også om følelser.»

velsk. Vi må ikke glemme at barn er individer. De har forskjellig bakgrunn, oppvekst og språk. Så det er helt urimelig å presse dem inn i det samme systemet.

– Skjemaene har blant annet kategorier som oppvekstvilkår og fritidsaktiviteter. Men mange av barna har ikke noe forhold til slike begreper. De er ikke relevante for en tolvåring fra Kabul, som har brukt mye av barndommen på å sanke ved til familien sin.

– Det er altså mange lag i disse samtalene. Det blir feil å forankre kategoriene i et vestlig syn på hvordan barn skal ha det. Vi må ikke tro at vi har fasiten på en god barndom. Og det blir feil å la den tekniske kartleggingen styre samtalene og ikke det å bli kjent og finne ut av hvem barna faktisk er.

fordi de fleste kun har ett morsmål å forholde oss til. Vi snakker jo norsk både hjemme, på skolen og ellers i samfunnet, mens hun hadde to språk hjemme og et tredje som opplærings-språk på skolen, i tillegg til at det blir brukt flere andre språk i landet hun kom fra. Da hun kom til Norge, ble ett av de offisielle språkene i hjemlandet tolkespråket hennes i møtet med myndighetene, selv om det egentlig var tredje- eller fjerdespråket hennes. Og det er ikke noe godt utgangspunktet for så viktige samtaler.

– Språk handler altså ikke bare om ferdigheter og formaliteter. Det handler like mye om følelser. Med andre ord: Det handler om å bruke både hodet og hjertet.

Internasjonalisering med bismak

■ ASTRID MARIE GROV

Engelsk som undervisningsspråk får stadig større plass i høyere utdanning, selv om studentene hegner om norsken. – Vi gjør oss selv dårligere, mener Jon Vislie, professor i samfunnsøkonomi.

I en undersøkelse som Språkrådet har fått gjennomført blant norske studenter, svarer 44 % at de utelukkende ønsker å bli undervist på norsk, mens 46 % vil ha en blanding av norsk og engelsk.

Hemmende engelsk

Særlig på høyere nivå vinner engelsken terreng. På økonomisk institutt ved Universitetet i Oslo foregår all undervisning på masternivå på engelsk. Professor Jon Vislie er kritisk til praksisen.

– Det er flere problemer ved at studentene våre de siste to årene har fått all undervisning på engelsk. Et av dem er at de fleste studentene er norske og skal ut i et norsk arbeidsliv, for eksempel forvaltningen. Der blir de hemmet av ikke å kjenne sentral norsk terminologi, mener han.

Undersøkelsen viser at kjennskap til norsk fagspråk ikke er et prioritert område ved norske studiesteder. Over to tredjedeler av studentene har ikke tilgang til fagordlister under studiet.

Dårligere formidling

Vislie mener at kvaliteten på undervisningen forringes når norske forelesere underviser på engelsk.

– Jeg merker jo at jeg, naturlig nok, er en dårligere foreleser på engelsk enn på norsk, og jeg er ikke spesielt dårlig i engelsk. Det gjelder helt sikkert også andre med norsk som morsmål. Det strengt faglige er så sin sak, men mye av det som er viktig for formidlings-evnen, for eksempel humor, går tapt. Studentene er også betydelig mindre aktive under forelesninger på engelsk, for terskelen for å stille spørsmål i et stort auditorium er ofte mer enn høy nok på norsk. Det er med andre ord tydelig at vi mister noe på veien.

Er det ikke en fordel for instituttet å kunne ta inn lærekrefter fra hele verden og at utvekslingsstudenter skal kunne følge alle forelesninger?

– Jo, det er en side av saken. Men samtidig gjør vi oss selv dårligere ved å holde undervisning på engelsk, og jeg synes det er grunn til å spørre seg om man mister mer enn man får. Det finnes for eksempel mye god norsk faglitteratur innenfor samfunnsøkonomi. Den kan vi ikke bruke.

– Man skal også huske på at universitetet faktisk gjør en jobb for samfunnet, nemlig å utdanne folk som skal ut

i et norsk arbeidsliv. De vi sender fra oss, bør være godt rustet til de oppgavene som møter dem. Undervisning på engelsk gir ikke det beste utgangspunktet i så måte.

Er du alene om å mene dette?

– Nei, det er nok andre ved instituttet som ser at undervisning på engelsk har sine negative sider. Men internasjonalsiseringshensynet har likevel vunnet fram.

Mindre kritisk

Økonomistudentene ved Universitetet i Oslo står fritt til å levere oppgaver på norsk eller engelsk. Vislie mener at nettopp skriveevnen er en av grun-

nene til å holde på norsk som undervisningsspråk.

– Når studentene våre kommer ut i arbeidslivet, blir de ganske fort prøvd i evnen til å skrive resonnerende og reflekterende om faglige spørsmål. Og det skal de stort sett gjøre på norsk. Da er det nyttig å ha øvd opp denne evnen gjennom studiet. Jeg har snakket med flere arbeidsgivere, innenfor flere bransjer, som mener at studentene vi utdanner nå, er for dårlige til å skrive historier. Pensum, undervisning og tilhørende oppgaveskriving på engelsk styrker ikke denne evnen. Man tenker ofte mer kritisk over det man skriver på morsmålet, på engelsk er det lettere å havne i floskelfellen, sier Vislie.

– Jeg råder studentene mine til å skrive masteroppgaven sin på norsk. Det gjør jeg fordi jeg tror den blir bedre av det, og fordi det da blir lettere for framtidige arbeidsgivere å vurdere hvor gode de er nettopp til resonnerende skrijving på morsmålet.

Er du ikke redd for å oppfattes som bakstreversk?

– He-he, nei, det er jeg heldigvis for gammel til å bry meg om. Og jeg mener at vi må reflektere over hvordan vi best forvalter det samfunnsoppdraget vi har som universitet.

– Man tenker ofte mer kritisk over det man skriver på morsmålet. På engelsk er det lettere å havne i floskelfellen, sier professor Jon Vislie.

Foto: Universitetet i Oslo

«Studentene og fagspråket»

Undersøkelsen ble gjennomført av TNS Gallup på oppdrag fra Språkrådet i desember 2014 og baserer seg på tall fra rundt 500 studenter fra hele landet i alderen 19–29 år.

Les hele undersøkelsen på Språkrådets nettsider.

I lovens hule

■ AUD ANNA SENJE

lover og forskrifter påvirker beslutninger på alle nivåer i samfunnet, og språket i lovttekster påvirker språket i mange andre tekster. Men lovspråket er ikke alltid lett å forstå. Kan Språkrådet gjøre noe med det?

Skribenter i det offentlige er ofte bundet av teksten i regelverk. Klarere språk i regelverket kan gi klarere forvaltningsspråk på de områdene reglene gjelder. Skal en lov virke etter hensikten, må den forstås av dem den angår.

Klarspråksarbeidet i offentlig sektor har hittil dreid seg mest om brevmalere, nettekster og brosjyrer. Lovspråket skinner ofte igjennom i slike tekster, og dermed blir de vanskelige å forstå. Derfor er det god grunn til å se nærmere på selve lovene. De siste årene har vi merket en økt interesse for språk i lovttekster, og klart språk inngår nå i mandatet til flere utvalg som skal skrive eller revidere lover.

Fra hindring til endring

Språkrådet bistår flere utvalg og arbeidsgrupper som skal forbedre språk og struktur i lover. Vår oppgave i dette arbeidet er å påpeke språklige hindringer i lovtteksten og foreslå endringer som kan lette forståelsen.

Språkrådet gjør langt mer enn å rette tegnsetningsfeil. Vi som ser lovtteksten utenfra og kan tillate oss å være «nærsynte», fester oss ofte ved det andre ikke har lagt merke til, som uklare henvisninger, tvetydigheter, logiske brister og omstendelige uttrykksmåter – kort sagt, det som hindrer forståelsen. Noen hindringer

er knapt merkbare før man begynner å finlese teksten.

Det er lett å tro at den største hindringen i lovttekster er lange setninger. Men setningslengden i seg selv er ikke et problem så lenge strukturen er tydelig. Langt og entydig er bedre enn kort og kryptisk. Setninger kan faktisk bli komprimert til det ubegripelige: «Inhabilitet inntreer ikke ved valg til offentlige tillitsverv.»

Omstendelige og substantivtunge uttrykksmåter er åpenbare hindringer. Eksempler på det er fraser som «ikrafttredelse av loven skjer» for «loven trer i kraft» og «foreta utvelgelse» for «velge». Diffuse ord som *forhold* kan også være en hindring: «med mindre han ved sitt *forhold* har gjort seg uverdige». Dessuten kan allmennord som *opp-gave*, *tiltak*, *utlegg* og *uttak* skape misforståelser når de brukes i fagspesifikk betydning.

En annen hindring er bruken av henvisningsord som *denne*, *dette* og *disse* når det ikke går klart fram av sammenhengen hva eller hvem det vises til. Mindre konkrete henvisninger som «det samme», «som nevnt i» og «tilsvarende» er enda vanskeligere å forsere, for meningen er ikke alltid klar.

Fyllord og overpresiseringer er det nok av i lovttekster, så her er det mulig å spare både tid og plass. Noen stan-

● «Det er økende interesse for klarspråk i lovtekster.»

dardfraser som med hell kan forenkles, er «ikke uten i tilfelle ...» > «bare hvis ...», «i den utstrekning ikke annet følger ...» > «hvis ikke annet følger ...», «får tilsvarende anvendelse når det gjelder ...» > «gjelder også ...».

● **● Lover godt**

Det er første gang Språkrådet arbeider systematisk med lovtekster og ikke bare tekster som er avledet av dem, og det er første gang vi er «i lovens hule» og deltar i selve arbeidsprosessen. Skal vi gjennomgå en lovtekst, er det helt nødvendig å sette av nok tid, og vi må ha løpende kontakt med skribentene. Språklig kompetanse må trekkes

inn tidlig, før prosessen er kommet så langt at det er for sent å gjøre noe mer enn å rette feil. Språk, innhold og struktur henger sammen, så en grundig gjennomgang av lovteksten kan avdekke mer enn språklige svakheter. Da må det være rom for justeringer.

Vi ønsker å utvikle en god arbeidsmåte som kan brukes i framtidig lovskrivning – som et skritt på veien mot det Kulturdepartementet kaller «eit system for språkleg kvalitet i lover og forskrifter».

.....
Aud Anna Senje er seniorrådgiver i Språkrådet.

● **● Prosjektet «Klart lovspråk»**

Siden 2011 har Språkrådet deltatt i prosjektet «Klart lovspråk», blant annet for å forbedre språket i fire utvalgte lover. Innenfor prosjektet får departementene lovteknisk bistand fra Justisdepartementet og språkfaglig bistand fra Språkrådet. Tekstene blir gjennomgått på felles arbeidsgruppemøter, der alle kan gi og få tilbakemelding på innspill og oppklare eventuelle misforståelser. Nødvendige

språklige og strukturelle endringer blir innarbeidet i teksten.

Når et endelig lovutkast er ferdig, blir det sendt på høring, og deretter justeres teksten på nytt. De nye lovtekstene skal så brukertestes og evalueres. Målet med arbeidet er å endre de utvalgte lovtekstene og komme fram til en arbeidsmetode som kan brukes ved utforming av nye lover som angår mange. Les mer på klarsprak.no.

Nye nettsider

Språkrådet har lansert nye nettsider. Noe er nytt, noe er gammelt, men alt har fått nytt utseende. Ta en titt på www.språkradet.no.

Med en brukervennlig responsiv design kan du nå lese stoffet vårt enten du sitter foran datamaskinen, ligger på sofaen med nettbrettet eller er på farten med smarttelefonen.

Nytt og enda bedre

Vi har revidert og omstrukturert innholdet og laget en ny teknisk løsning som gjør stoffet vårt mer tilgjengelig. I den rikholdige menyen får du oversikt over innholdet, så du raskt kan finne veien til det stoffet du trenger.

Vi lanserer også en ny tjeneste for deg som har spørsmål. Nå kan du søke i en base med tidligere spørsmål og svar og selv finne ut av det du lurer på. Basen blir jevnlig føret med nye svar.

Gammelt og godt

En del stoff vil du kjenne igjen. Vi har ikke funnet opp nye kommageregler eller innført store språkreformer. Vi har fremdeles store mengder rådgivningsstoff, for både privatpersoner, næringsliv og offentlig sektor. Vi har også all den informasjonen du forventer å finne om norsk språkpolitikk og Språkrådets oppgaver og arbeidsområder.

Veien videre

Vi håper du er fornøyd med resultatet. Men vi er ikke ferdige. Nettstedet vårt lever og utvikler seg, ikke minst på bakgrunn av brukernes ønsker og behov. Send oss gjerne kommentarer og innspill, slik at vi kan forbedre oss.

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Mellom jobbtitler

Vi har tidligere skrevet om jobbtitlene *HR manager* og *key account manager*. Det dreier seg beintfram om *personalledere* og *nøkkelukundeledere*. Selv om vi allerede har eller fint kan lage gode jobbtitler på norsk, ser vi at mange foretrekker de engelske, særlig i jobbannonser og på visittkort. Det behøves ikke.

Styr med sjef

En *manager* er en som skal styre, og det kan gi *bestyrer*, *styrer*, *leder*, *sjef*, *forvalter* og *disponent* på norsk. Vi har altså mer enn nok å ta av. Og eksemplene er mange: En *risk manager* er en *risikoleder* eller *risikosjef*, en *bid manager* er en *anbudssjef*, en *brand manager* er en *merkevarerjef*, og en *business development manager* er en *produktutvikler* eller helst *produktutviklingsleder*.

Full kontroll?

En gjenganger i utlysningsannonser er *controller*. La det være sagt en gang for alle: Ordet er normert til *kontroller* på norsk. En *kontroller* er en økonom med mange funksjoner i en virksomhet, som analyse, rådgivning, oppfølging av budsjett, prosjekter og regnskap, internkontroll, utvikling av styringsmodeller og overvåking av nøkkeltall. Kontrollerne gjør ikke nødvendigvis alt dette, oppgavene kan variere fra virksomhet til virksomhet. De er uansett ikke hvem som helst, må vite.

Virksomhetskontroller og *forretnings-*

kontroller er også mye brukt. En *cost controller* blir en *kostnadskontroller* og en *project controller* en *prosjektkontroller* osv. Men siden det ofte dreier seg om så mye mer enn bare kontroll, er vel ikke ordet helt treffende. I mange utlysninger er *økonomiansvarlig* og *økonomisjef* i bruk, mens noen fagfolk har foreslått *styringsøkonom*, og det synes vi er gode løsninger i flere sammenhenger.

Innbydende titler

Noen hoteller søker såkalt *meeting & event coordinator*. Beskrivelsen i jobbannonsene tyder på at man like godt kunne kalle det for *kurs- og konferansekoordinator*, jamvel *møtevert*. Andre hoteller søker *welcome office agent*. Innbydende alternativer er *mottakelsesvert* eller *velkomstvert*. Men om det er resepsjonist som menes, bør man bruke det.

Andre sørger for at butikklokalene er innbydende. De søker derfor etter *visual merchandisers*. Hvorfor bruker man ikke det selvforklarende *butikkdekoratør* i stedet? Det er bedre å pynte butikken enn jobbtittelen.

.....
Ole Våge er senior-
rådgiver i Språkrådet.

– *DET ER VIKTIG* å ha medarbeidarar med ulike dialekter, men det er alltid ein balansegang. Det er viktigare at lyttarar og sjåarar forstår kva som blir sagt, enn at NRK-tilsette får snakka slik dei gjer rundt kjøkkenbordet heime. «Insjinativ», er det dialekt, slik nokre hevdar? Nei, det er ikkje det.

Ragnhild Bjørge, språksjef i NRK, intervjuet i Bergens Tidende

– *DÅ EG STUDERTE JUSS*, der all faglitteratur er på bokmål, fann eg ut at eg lærte meir – eller lærte det eg skulle betre – om eg delte opp setningar og ord på bokmål og gjorde dei til mine egne. Det er ein god måte å lære på, eg prøver alltid å gjere språket mitt enklast mogleg.

Fra reportasje i Stavanger Aftenblad om språk i sosiale medier

NOEN ORD BRUKES så ofte og ukritisk at de til slutt er tomme som tønner. Skavlan forrige fredag. Han ser bedåret bort på Hollywood-stjerne og svenske Noomi Rapace: «Noomi, det er fantastisk å ha deg her». Så, så Skravlan, rolig nå. Hva er galt med det enklere, men ikke fullt så påtatte, fint? Eller hyggelig, bra, koselig, trivelig? Gjerne med et veldig foran. [...]

Men det er kanskje et fornuftig nivå at vi bruker ordet fantastisk sånn ca. 50.000 ganger i året på trykk, spør du. Ja, for Norge er jo ganske fantastisk. Snart har vi ikke engang tiggere i gatene, og vi er millionærer alle mann og renta er snart negativ. Jo da, det er mange grunner for å bruke ordet. Men vi skal ikke lenger tilbake enn til 2004 for at bruken av ordet var under en fjerdedel av det det var i fjor. Og så mye mer fantastisk er ikke Norge i dag. Kanskje til og med litt mindre.

Lars West Johnsen, kommentator i Dagsavisen

– *JEG ER 10 ÅR* i hodet. Det er noe barna mine ofte sier til meg. Jeg lurer på de samme tingene som jeg gjorde som barn. Jeg er veldig nysgjerrig, en virkelig språknerd, og jeg brenner for det å gi barn mangfoldige språklige opplevelser. Det er viktig med norsk sakprosa for barn.

Dagny Holm, oversetter og barnebokforfatter, intervjuet i Østlands-Posten

JOHN ERIK BØE LINDGREN,
rådgjevar og nettredaktør i Språkrådet

Klar tale?!

Høyres du det eg seier, eller høyrer du det eg meiner? Eller kanskje du høyrer det du trur eg meiner, eller det du synest eg burde meine?

Språk er kommunikasjon – tankar og innhald overført frå éin til éin eller frå éin til fleire. Nokre gongar er bodskapen enkel og grei, andre gongar samansett og komplisert. Det einaste som er sikkert, er at vi er prisgitt det språket vi til ei kvar tid rår over.

«Så hyggeleg at vi skal på besøk hos svigermor! Synd det samstundes er landskamp på TV.» Dobbeltkommunikasjon er det fenomenet som oppstår når vi seier to ting på éin gong, når det vi seier, verkar som to, gjerne motstridande, bodskapar. Det kan vere kroppsspråket eller ei handling som ikkje harmonerer med det talte eller skrivne, det kan vere stemmeleiet som står i kontrast til utsegna, eller det kan vere ei utsegn som formidlar sprikande innhald. Ein seier at ansvaret for mistydinga ligg hos avsendaren av bodskapen, men i dette tilfellet er nok mistydinga ønskt.

«Det er mykje å seie om svigermor. Det meste er positivt.» Ein nær slektning av dobbeltkommunikasjonen er bodskapen som ligg mellom linjene, det ein lét «skinne gjennom». Her er ikkje målet nødvendigvis å formidle to bodskapar, men å pakke bodska-

pen såpass godt inn at ein ikkje forpliktar seg. Til liks med dobbeltkommunikasjonen fråskriv vi oss eit visst ansvar når vi unngår å seie noko med reine ord.

«Eg elsker svigermor!» Ironien hadde ei stordomstid på 90-talet, men er framleis hyppig i bruk, både når vi sår tvil om egne synspunkt, og når vi slår dei ettertrykkeleg fast. For at ironien skal ha størst effekt, må han ha humor. Det er ikkje nødvendigvis komisk å seie det motsette av det ein meiner, sjølv om det kan vere det. Men ironien kan vere ein farleg veg å gå. Derfor følger enkelte utanlandsk skikk og legg til eit «NOT», som skal gjere det heilt klart at det er ironi det er snakk om.

Felles for desse kommunikasjonsformene er at vi ønsker å få fram ein tydeleg bodskap på ein utydeleg måte. Vi går på sett og vis utanfor språket og lét det oppstå eit språkleg tomrom som mottakaren sjølv må fylle. Vi fråskriv oss ansvaret og kan skulde på feiltolking, uansett om mottakaren tolkar det riktig eller gale.

Vi står altså overfor ein avansert og litt sleip måte å kommunisere på. Vi tøyser språket og får meir fram gjennom det usagde enn det sagde. Nokre gongar burde vi nok ganske enkelt berre halde munn. – NOT!

Kor går norsk rettskriving?

■ MARIT HOVDENAK

Dei store stormane rundt norsk rettskriving har lagt seg. No er stabilitet og faste normer stikkord for forvaltninga av dei to norske skriftspråka.

Når du tenkjer på Språkrådet, tenkjer du kanskje på at det er dei som bestemmer korleis ord skal skrivast. Det er sjølsagt ei forenkling, men det stemmer at rådet spelar ei sentral rolle i det ein kallar *normeringa* av bokmål og nynorsk, det vil seie det å fastsetje rettskrivinga.

I dag er norsk rettskriving temmeleg stabil, det vil seie at det skjer nokså få endringar i korleis det er rett å skrive. Men av og til er det grunn til å endre på noko, og då er det viktig å ha retningslinjer å gå ut frå. Teknologien gjer at vi betre enn nokon gong før veit korleis folk faktisk skriv, og det er ein stor fordel i rettskrivingsarbeidet.

Ikkje meir samnorsk

Bokmål og nynorsk har begge opphavet sitt på 1800-talet, med to ulike utgangspunkt, men det tok lang tid før det vart etablert nokolunde fast rettskriving i dei to skriftmåla. Den gongen kunne eit og same ordet bli stava på fleire ulike måtar, sjølv av same person. Det ser vi hos ein språkbrukar som Henrik Ibsen, som gav ut verk gjennom andre halvdelan av hundreåret. Omkring hundreårsskiftet var lesebøker for fol-

keskulen eit viktig ledd i etableringa av ein fastare rettskrivingspraksis.

På 1900-talet fekk vi rettskrivingsreformer som gjorde bokmål og nynorsk meir like kvarandre. Den første reforma som omfatta begge målformene, kom i 1917. Frå då av var tilnærming mellom målformene ei klår målsetjing, til dels med eit felles samnorsk språk som framtidsmål. Den linja førte til nokså store og djuptgripande endringar i rettskrivinga, som igjen vekte kraftige reaksjonar i folket. Samnorskpolitikken er no skrinlagd, og rettskrivingsvinden har snudd.

Faktisk bruk

På 2000-talet går offisiell språkpolitikk ut på at bokmål og nynorsk skal normerast på sjølvstendig grunnlag, uavhengig av kvarandre, og at skriftnormene skal vere stabile: Rettskrivinga for bokmål frå 2005 og for nynorsk frå 2012 skal i store trekk ligge fast og ikkje endrast mykje. Nettopp *sjølvstendig normering* og *stabilitet* er dei to grunnleggjande prinsippa for normering av norsk, og dei er vedtekne av Stortinget. Desse prinsippa skal likevel ikkje vere til hinder for å gjere mindre endringar,

og ein bør unngå unødvendige skilnader mellom målformene.

Det viktigaste grunnlaget for normering av bokmål og nynorsk er korleis skriftspråket ser ut i tekster skrivne på målforma. Dette blir kalla *bruksprinsippet* – faktisk bruk i skrift er grunnlaget. Dermed må vi observere korleis språket er og utviklar seg. Med digitalt tilgjengelege tekster i stort omfang har vi mykje betre tilgang til brukspråket enn før. Vi kartlegg formbruken i tekstkorpus med sikte på å dekkje ulike sjangrar best mogleg, t.d. skjønnlitteratur, avisspråk og tv-teksting.

«Teknologien gjer at vi betre enn nokon gong før veit korleis folk faktisk skriv.»

Språkrådet gjorde i 2014 nokre vedtak med støtte i bruksprinsippet. Det vart vedteke at *design* skal vere både hankjønnsord og inkjekjønnsord, det vil seie at ein kan skrive både *ny design* og *nytt design*, ikkje berre hankjønnsord som før. Ei anna endring var at firesifra klokkeslett skal kunne skrivast med kolon, t.d. *kl. 13:00*, i tillegg

til skrivemåte med og utan punktum. Begge desse vedtaka byggjer på at slike former har vorte svært vanlege, ikkje minst i viktige brukarmiljø. Bruksprinsippet vart dermed vurdert som meir tungtvegande enn det å halde på ei stabil norm.

Stram og enkel rettskriving?

To andre prinsipp seier at rettskrivinga skal vere *stram* og *enkel*. Med ei *stram* norm meiner vi at det ikkje er fleire valfrie former enn ønskeleg og nødvendige. Ein må sjå det i lys av språkhistoria, som har gjeve oss to skriftmål med valfridom i ein del ord og bøy-

ingsendingar, og samtidig toleranse for variasjon. Det er ikkje noko mål for språkpolitikken no korkje å stramme inn eller utvide valfridommen i norsk. På lang sikt kan det vurderast om bokmålsnorma skal strammast inn noko. Ei *enkel* norm er mest mogleg regelrett og systematisk med få unntak ein må lære seg. ▶

...er at rettskrivninga har gjeve utvidde valfridom i norsk. På lang sikt som inkjekjønnsord, sjølvtuelt å endre b... eit eige taler... mulert eit trac... ed eit sams or... anten ved for... . Mange nyare... rsk, og då vil... andre delar av... rsk frå t.d. eng... ning og form... 'disain' gjev eit... r likevel ikkje v... mering av imp... agiserste forme... a til Nasjonalb... d har dels g... r mykje brukte... et kan ein n... d scooter. For... d ein serie nor... agiseringar Nor... a og spør seg om det er mogl... nde former, som *halvstreit*... r på ut rettskrivning... a ut demokrati...

...stram norm meiner vi at det ikkje er fleire valfrie former enn ønskeleg og nødvendige. Ein må sjå det i lys av språkhistoria, som har gjeve oss to skriftmål med valfridom i ein del ord og bøyingsendingar, og samtidig toleranse for variasjon. Det er ikkje noko mål for språkpolitikken no korkje å stramme inn eller utvide valfridommen i norsk. På lang sikt kan det vurderast om bokmålsnorma skal strammast inn noko. Ei enkel norm er mest mogleg regelrett og systematisk med få unntak ein må lære seg. ▶

...og nødvendige valfrie former enn ønskeleg og nødvendige. Ein må sjå det i lys av språkhistoria, som har gjeve oss to skriftmål med valfridom i ein del ord og bøyingsendingar, og samtidig toleranse for variasjon. Det er ikkje noko mål for språkpolitikken no korkje å stramme inn eller utvide valfridommen i norsk. På lang sikt kan det vurderast om bokmålsnorma skal strammast inn noko. Ei enkel norm er mest mogleg regelrett og systematisk med få unntak ein må lære seg. ▶

► Dei ulike prinsippa må vegast opp mot kvarandre. Då *design* fekk valfritt kjønn, vart det lagt avgjerande vekt på bruksprinsippet, på at ordet er mykje brukt som inkjekjønnsord, sjølv om det førte til at norma med det vart utvida, mindre stram. Mange av dei vanlegaste orda i norsk har uregelrett bøyning, som *mann* og *skrive*, men det er ikkje aktuelt å endre bøyinga likevel. Det er grenser for kor mykje ein kan forenkle bøyingsystemet.

og då vil vi gjerne tilrå å finne ei norsk omsetjing eller eit avløysarord, t.d. *snøbrett* for *snowboard*. Det kan vere aktuelt å norvagisere ord frå engelsk eller andre språk ved å endre delar av orda. Døme frå seinare tiår kan vere *skanne*, *sjampo* og *sjampanje*. Tilsvarende tilpassing av skrivemåten skjer også i mange andre språk.

Når eit ord kjem inn i norsk frå t.d. engelsk, blir det gjerne møtt på fleire måtar samtidig. Vi kan illustrere det

«Vi må observere korleis språket er og utviklar seg.»

At skriftmåla byggjer på norsk tale, er ein tanke vi er fortrulege med. Det er teke med eit eige *talemålsprinsipp*, men berre for nynorsk. Det går ut på at det skal takast omsyn til former med best talemålsgrunnlag ved endring av norma. I retningslinjene er det òg formulert eit *tradisjonsprinsipp*: Tradisjonelle skriftmålsformer som framleis er i bruk, kan bli ståande sjølv om dei har lågare bruksfrekvens no enn før.

Importord

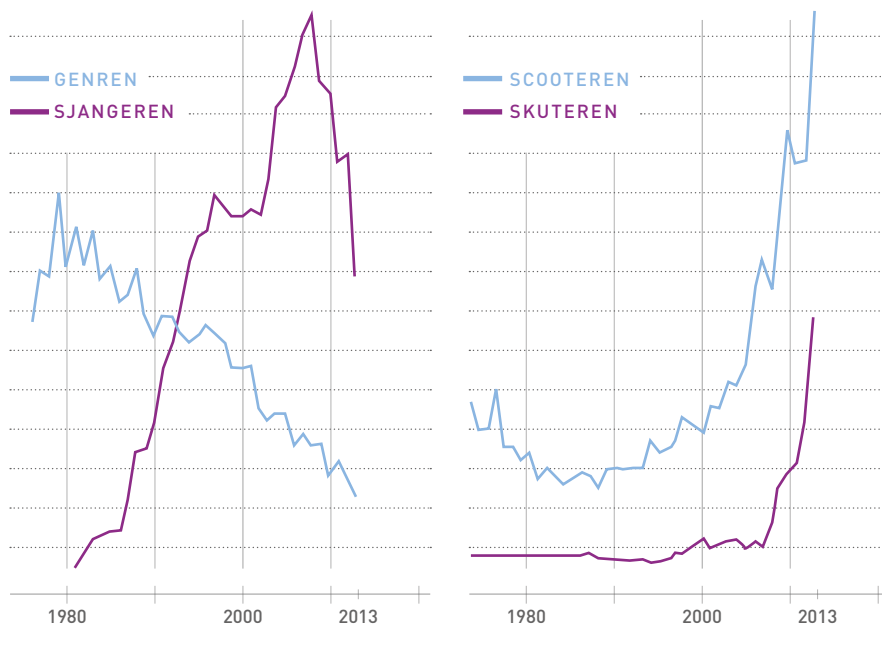
Framandord og lånnord – med eit sams ord: *importord* – er eit eige tema i retningslinjene for normering. Importord skal normalt få norsk ordform om dei blir tekne i bruk i norsk allmennspråk. Det kan skje anten ved fornorsking, at ein finn eit norsk ord (eit avløysarord) i staden for importordet, eller ved norvagisering, ved å tilpasse ordet til norsk gjennom å gje det norsk skrivemåte.

Mange nyare importord frå engelsk glir greitt inn i det norske språkmønsteret i uendra eller litt endra form, t.d. *fender*, *tilte* og *app*. Andre har ein lydstruktur som høver dårleg i norsk,

med *design*. Språkrådet har lenge framheva at vi har gode avløysarord som *formgjeving*, *utforming* og *form*. Truleg har denne haldninga hatt ein viss verknad, sjølv om det er vanskeleg å måle. Ein god grunn til å gå inn for avløysarord er at *design* med uttalen /desain/ eller /disain/ gjev eit dårleg samsvar mellom uttale og skrivemåte i norsk. Det eldre ordet *dessinator* ('designar') høver reint lydleg betre inn, men er lite kjent. Endring av skrivemåten har likevel ikkje vorte gjennomført. No er *design* så grunnfesta i norsk at det var mest tenleg å berre tilpasse bøyinga ved å gje ordet valfritt kjønn.

Kva slår igjennom?

Vedtaka om normering av importord har dels gått ut på eineformer, t.d. *getto* og *mannekeng*, dels på valfrie former, t.d. *scooter* – *skuter*, *genre* – *sjanger* og *guide* – *gaid(e)*. Somme av dei norvagiserte formene er mykje brukte, mens nokre andre er lite vellykka. Det har vist seg vanskeleg å spå om kva for former som vil slå an blant publikum. Ved hjelp av søkjevertøya til

Nasjonalbiblioteket kan ein no lett sjå bruken av dei ulike formene over tid. Den nye forma *sjanger* vart innført ved sida av *genre* i 1983 og vart raskt akseptert. I 1976 vart (*ein*) *skuter* jamstilt med *scooter*. Forma *skuter* var lenge lite brukt, men har hatt eit kraftig oppsving dei siste åra, jamfør figurane.

og bøygde former, som *halvstreit* og *streite folk*. Ordet *streiting* ('streit person') finst nok berre i denne forma. Ein konsekvens av slike undersøkingar kan vere at enkelte valfrie former bør gå ut av rettskrivinga etter ei stund.

Eit hovudpoeng for Språkrådet er å styrkje skriftnorma for bokmål og

«Det er vanskeleg å spå om kva for norske skrivemåtar som vil slå an.»

Gisle Andersen har undersøkt korleis det har gått med ein serie norvagiseringar Norsk språkråd vedtok i 1996. Dei fleste orda er sjeldan eller aldri brukte i norvagisert form i avisene. I ein artikkel i Språknytt i 2011 drøftar han resultatane og spør seg om det er mogleg å utleie nokon suksesskriterium for norvagisering. Adjektivforma *streit* har slått godt igjennom jamført med *straight*, også i samansetningar

nynorsk med utgangspunkt i faktisk språkbruk. Skrifta er ein av berebjelkane i demokratiet, og ho må vere lett tilgjengeleg for så mange som råd. Velfungerande språknormer er dermed eit gode for oss alle.

Marit Hovdenak er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Språk er i hjernen

■ TERJE LOHNDAL

Hvorfor snakker vi? Og hva gjør oss i stand til å snakke? Det er mye vi ikke vet om de helt grunnleggende spørsmålene om språk. Men én ting kan vi slå fast: Språket kommer innenfra.

Hva tenker du på når du hører ordet *språk*? Kanskje på et skriftspråk eller et talt språk? På språkets betydning som kommunikasjonsmiddel? På rettskriving og rett og galt? Eller på nasjonal-språk og minoritetsspråk?

Det er alle interessante og viktige sider ved språket. Men minst like viktig er det som legger grunnlaget for det hele: den biologiske og psykologiske språkevnens. Denne siden ved språket får gjerne mindre oppmerksomhet hos allmennheten. Overraskende nok er det kanskje også den siden ved språket vi vet minst om. Men noe vet vi, og det skal vi se nærmere på.

nen menneskelig adferd, er en respons på noe vi opplever i omverdenen (stimuli). De mentale (kognitive) evnene våre, som gjør oss til tenkende og resonnerende vesener, var dermed irrelevante for språkevnens.

En som reagerte på denne teorien, var språkforskeren Noam Chomsky. I 1959 skrev han det som kom til å bli en banebrytende anmeldelse av boken i fagtidsskriftet *Language*. Der gav han på mange måter behaviorismen et dødsstøt og la grunnlaget for det vi i dag kjenner som moderne kognitiv vitenskap. Chomskys viktigste påstand var at språkevnens ligger inne i oss selv, nærmere bestemt i hjernen vår.

«Den biologiske og psykologiske språkevnens vet vi overraskende lite om.»

Språk som respons

På 1950-tallet rådet den såkalte behaviorismen innenfor psykologi og språkstudier.

Denne tankeretningen forholdt seg til det som kunne observeres, nemlig adferd. Den innflytelsesrike behavioristen B.F. Skinner forsøkte i *Verbal Behavior* fra 1957 å utvikle en omfattende teori om menneskelig språk. Skinners tese var at språket, i likhet med all an-

En tese uten innhold

Et berømt eksempel fra Chomskys anmeldelse illustrerer forskjellen mellom teoriene: Tenk deg at du ser på et maleri (en stimulus) på et museum. Ifølge Skinner vil en mulig respons til maleriet være «nederlandsk». Denne responsen er basert på egenskaper ved maleriet, selv om det ikke er spesifisert hva egenskapene er. Det bare «er noe» ved maleriet som skal føre til nettopp

den språklige responsen. Chomsky påpekte at hva om du i stedet sa «Jeg trodde du likte abstrakt kunst»? Skinner kunne da bare si at det må være «andre» egenskaper ved maleriet som genererer en slik respons. Men hva som fører til responsen, blir da stående uten innhold. Skinners teori oppnår dermed ikke det den var laget for å oppnå, nemlig at en gitt stimulus fører til en gitt respons.

Med anmeldelsen bidro Chomsky til å skape en revolusjon og la grunnlaget for studier av mentale egenskaper og prosesser hos mennesker og andre høyerestående individer, som aper. I dag er Chomsky ansett som en av vår tids fremste intellektuelle og den mest siterte nålevende vitenskapsmann.

Det kreative språket

Gjennom eksempelet fikk Chomsky forklart det behaviorismen ikke greide: at språk er kreative. Vi bruker språk til å snakke om alle mulige ting, og vi gjør det på nye måter. Setningene vi produserer, er ikke nøyaktige kopier av setninger vi har hørt før. Følgende

setning har jeg med stor sannsynlighet aldri hørt før: «Jeg sitter her en kveld og skriver på en tekst til Språknytt om språket som kognitiv evne.» Som leser har du ingen problemer med å forstå den heller, selv om du ikke har hørt nettopp den setningen før. Kreativite- ►

Terje Lohndal mottok Nils Klim-prisen i 2014.

Foto: Tor Erik H. Mathiesen / NTB Scanpix

Språkforsker **TERJE LOHNDAL** (født 1985) er Norges yngste professor. Han har bachelorgraden i allmenn lingvistikk fra Universitetet i Oslo og ph.d.-graden fra University of Maryland i USA. Fra 2012 har han vært tilsatt ved Institutt for språk og litteratur ved NTNU, der han som en av 17 unge, svært lovende forskere er en del av det såkalte Stjerneprogrammet.

I 2014 ble Lohndal tildelt Nils Klim-prisen, en nordisk pris for unge forskere innen humaniora, samfunnsvitenskap, juss og teologi. Han ble tidlig i studiene oppdaget som et lysende språkvitenskapelig talent. Blant annet har nordiskprofessor Jan Terje Faarlund omtalt ham som «lingvistikkens Mozart».

Som forsker er Lohndal opptatt av de store spørsmålene innenfor språkvitenskapen, som hvor den utrolige språkevnen vår egentlig kommer fra. I denne artikkelen gir han oss et innblikk i det.

ten er dermed til stede både når vi produserer og når vi forstår språk.

Denne kreativiteten er også en av grunnene til at språk endrer seg. Tenk på hvordan dagens ungdom snakker sammenlignet med foreldre- og besteforeldregenerasjonene. Dersom språklæring og språkbruk bare handlet om imitasjon, ville det være merkelig at språket i det hele tatt forandret seg.

Chomskys fokus på språklig kreativitet bidro til å skape et nytt fagfelt som så på språket som noe biologisk og psykologisk hos mennesket. I etterkant har det vokst frem en rekke ulike teorier om hvordan språkevnen

barnet gjør, er å bøye alle verb i fortid slik som svake verb normalt bøyes («spå – spådde»). Dette er også noe voksne gjør, for eksempel når vi sier og skriver «fly – flydde», selv om det faktisk heter «fløy». Eksemplene viser at barn også bruker språk kreativt, men at kreativiteten ikke er tilfeldig. Den følger regler og mønstre som språkforskere kan avdekke gjennom grundige studier.

Språkets mentalitet

Språkets mentale side henger naturligvis også sammen med språkets sosiale side. Språkbruk foregår i sosiale

- «Språkets mentale side henger sammen med språkets sosiale side.»

hos mennesket best analyseres. De ledende teoriene bygger alle på at språket er noe som finnes i hjernen vår, og som gjør det mulig å bruke det til så mye forskjellig.

Språklæring

Språket er bygget opp av språklige regler og mønstre, som vi lærer oss i løpet av de første leveårene. Det er nettopp på den måten språket blir en del av de mentale evnene våre. Barn har svært tidlig en kreativitet som viser at de nettopp har tilegnet seg et system. Det vet vi fordi barn av og til bruker språket på en annerledes, men likevel logisk måte.

Mange foreldre har nok hørt sine barn si at de «gådde» istedenfor «gikk». Dette varer ikke lenge, men det viser at barnet har sin egen språklige kreativitet. Likevel er ikke denne kreativiteten tatt ut av løse luften. Det

sammenhenger, og vi bruker språk til å kommunisere en rekke sosiale funksjoner. Bruker vi dialekten vår, viser vi hvor vi kommer fra, og bruker vi en konservativ versjon av dialekten, kommuniserer vi at vi ønsker en bevisst identitet. Snakker norsk ungdom en norsk med mange engelske ord, kan det også kommunisere bestemte holdninger og en bevisst identitetskonstruksjon.

Dette er en svært kompleks evne, siden språket har både en sosial og en mental side. I tillegg virker språket sammen med andre mentale prosesser: følelser, godt arbeidsminne og evnen til å gjøre flere ting samtidig, bare for å nevne noen faktorer. Av den grunn er det svært vanskelig å forske på språk. Men for noen av oss er det nettopp det som gjør språk så fascinerende og spennende!

Frå oksehovud til krøllalfa – saga om bokstaven a

■ OLE VÅGE

Historia om bokstaven a byrjar som ein fønisk okse for over to tusen år sidan, før han endar opp som dagens vokalteikn – og som ein moderne krøllalfa.

A-en kneisar majestetisk som ein pyramide i byrjinga av ei setning eller eit namn. Han innyndar seg i velviljug leik med dei andre bokstavane inni eit ord. Og han er først blant likemenn i alfabetet og ein slitar i ordforrådet.

Frå ordteikn til lydteikn

Eit av dei tidlegaste spora av a-en kjem frå føniskarane, eit semittisktalende handels- og sjøfararfolk som levde i Levanten og middelhavsområdet frå 1500 til 300 f.Kr. Dei innførte alfabetet og revolusjonerte såleis skriftspråket. Spora etter den føniske oppfinninga ser vi i storparten av skriftspråka i verda i dag, anten det er norsk, arabisk eller hindi.

Eldre skriftspråk som egyptiske hieroglyfar og akkadisk kileskrift var i all hovudsak ordteikn, der teiknet stod for eit ord og gjerne skulle likne eller spegle tydinga av ordet. Teiknet for 'sol' var til dømes ei stilisert teikning av sola.

Etter kvart kom teikna også til å stå

for anten uttale av ei staving (akkadisk) eller ein konsonant (gammalegyptisk) i ordet, så det er ein glidande overgang. Dei lesande måtte likevel lære seg svært mange teikn, og det heile vart ganske innfløkt. Føniskarane reduserte difor talet til 22 teikn, eit for kvar lyd, såkalla fonogram. Skrifteiknet gjekk altså frå å vere ordteikn til lydteikn, og ein skal ikkje undervurdere kor viktig det var.

Før og etter føniskarane

Føniskarane kalla den første bokstaven i alfabetet for *alef*, som tyder 'okse'. Bokstaven henta dei eigentleg frå det hieroglyfiske teiknet for 'okse', men dei gav det altså berre ein lydverdi. Om du vrir på majuskelen A, kan du med litt velvilje sjå oksehorna stikke opp. Forma var altså ikkje heilt tilfeldig:

Fønisk a frå 1200 f.Kr.

Uttalen av a-en var heilt annleis enn vår. Fønikarane hadde eit konsonantalfabet og ingen teikn for vokalydar. Mykje tyder på at alef vart uttala som ein glottal lukkelyd som vi ikkje har i norsk. Det er snakk om ein strupelyd som kjem av at vi presser saman stemmebanda nede i halsen og så brått opnar for at lufta kan passere.

Sjølv om fønikarane ofte vert rekna som oppfinnarane av alfabetet, må det seiast at arkeologiske funn tyder på at det fanst minst eitt eldre språk som utvikla eit alfabet, eller i det minste ein overgang mellom hieroglyfar og det fønikiske alfabetet. Her trengst det ikkje godvilje for å sjå likskapen med oksehovudet:

Protosemittisk a frå 1600 f.Kr.

Grekarane på hovudet

Dei gamle grekarane hadde sansen for det velfungerande fønikiske alfabetet, men dei tilførte det også noko nytt ved å innpasse vokalane. Dermed vart prinsippet for det moderne alfabetet i den vestlege verda fødd. No var det slik at grekarane heller ikkje hadde ein glottal lukkelyd, så bokstaven stod ledig. Dei snudde like godt alefen gradvis på hovudet, slik at han stod på føtene, og forvandla han til vokalen a, som grekarane kalla for *alfa*, jamfør namnet på alfabetet vårt. Forvandlinga var kanskje ikkje tilfeldig, for det er ikkje lange vegen frå den gutturale fønikiske lyden til den låge greske vokalen a. Det syner kor tilpassingsdyktig alfabetet er.

Tidleg gresk form frå 600 f.Kr

Alfaen var ein av fleire vokalar som kom i tillegg til konsonantane i tidleg gresk. Grekarane koloniserte delar av middelhavsområdet, mellom anna den italienske halvøya, der dei støytte på etruskarane. Dei tilpassa det greske alfabetet til kolonistane og kalla bokstavane for lydverdien dei stod for, altså /a/, /be/, /de/ osv. Bokstaven heitte no *a*, ikkje *alfa*. Det etruskiske alfabetet hadde først 26 teikn, seinare 20. Etruskarane gav bokstaven litt ulike former, men han er i all hovudsak ikkje så ulik den moderne forma. Dei lånte nemleg bort alfabetet sitt til romarane, som nytta det til latin.

Etruskisk form frå 600 f.Kr.

Den imperiale bokstaven

Latin vart eit dominerande skriftspråk basert på eit alfabet med 23 bokstavar. Romarane utvikla også ulike former på bokstavane, avhengig av skrivereiskap og medium. A-en vart mellom anna hogd ut med meisel i marmor eller skriven med ulike typar pennar på pergament. Romarane nytta dei såkalla capitalis-bokstavane, som var majusklar for høgtideleg skrift og i bøker. Men behovet for ei snøgg bokstavskrift med færre løft med pennen gjorde at den såkalla kurrensskrifta utvikla seg. Ho er nok uforståeleg for våre auge, men utvikla seg mellom anna til dei vakre uncialskriftene, ei handskriftform med rundaktige og lettlesne bokstavar som tok til å dominere i Romarriket.

Skiljet mellom majusklar (A) og minusklar (a) oppstod gradvis, og når vi no skriv a på tastaturet og a med handskrift, kjem det av ulike skrifttradisjonar. Latin var administrasjons-

språket i Romarriket, men då riket fall på 400-talet, vart det slutt på ei sentralisert styring av skriftspråket. Det var ikkje staten, men kyrkja som forvalta skrifta, særleg kloster som låg spreidde utover dei enorme områda som ein gong var Romarriket. Det utvikla seg nye avartar og tradisjonar for korleis ein skreiv a og andre bokstavar, blant anna gjennom handkopiar av Bibelen. Noko måtte gjerast, skrivfeil og mistydingar vart utbreidde. Eit visst forsøk på standardisering tok til med dei såkalla karolingiske minusklane i den europeiske mellomalderen. Dei vakre og forseggjorte, men samstundes tydelege bokstavformene vart skriftnormalen i store delar av Vest-Europa og la grunnlaget for den seinare trykkskrifta og bokstavane vi skriv i dag.

A *Latinsk capitalis monumentalis*

Halvuncialform av a frå år 1000

a *Uncialform av a frå år 400–900*

Karolingisk a i bibel frå år 830

Men for ikkje å gå oss vill i det kaligrafiske mangfaldet gjer vi eit sprang til heimlege trakter.

Runeskrift

Gammalnorske runedikt syner at kvar rune hadde sitt eige namn. A-en kjem som den fjerde i rekkja i det eldre runealfabetet (den eldre futharken) og vart kalla *áss*, altså ås, som det ein kalla gu-

dar i norrøn mytologi. Teiknet var ein loddrett strek med to skråstrekar på høgre side. Her var det også snakk om variasjonar i både tid og rom.

Runerekkja vart gradvis endra, og i den yngre futharken hamna a-en på tiandeplass. Han mista den eine greina og stod att med ei tverrgåande linje midt på den loddrette. Det er ikkje lett å sjå likskapar mellom dei latinske bokstavane for a og runeteikna, men fleire teoriar legg til grunn at runene opphavleg byggjer på det latinske alfabetet. Vi veit at runealfabetet vart nytta såpass seint som på 1800-talet, men så vart denne varianten av a-bokstaven vekke.

Runeteiknet for a i eldre runeskrift

Runeteiknet for a i nyare runeskrift

Stadig nye former

Gjennom prenteoppfinninga og skriftfestinga av fleire språk har bokstaven a fått enno fleire former, anten det gjeld den vakre gotiske a-en i Gutenbergs bibel frå 1455 eller sirkelen som gav oss bolle-å i 1917, den siste bokstaven i det norske alfabetet.

Den moderne krøllalfaen @ er eit synleg teikn på at a-en kan gå gjennom hamskifte for å rettferdiggjere den eineståande stillinga han har i skriftspråket vårt. Han står jo gjerne for det beste, for noko med høgste kvalitet – ikkje ulikt krafta hos nettopp oksen.

Majuskel-A frå Gutenberg-bibelen

Ole Våge er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Severdigheten latvisk

■ STURLA BERG-OLSEN

For nordmenn er latvisk «helt gresk» ved første øyekast. Men ser man nærmere etter, har språket mer til felles med vårt eget enn man skulle tro.

Kan en nordmann på reise i populære Latvia kjenne seg igjen i latviske ord på skilt og restaurantmenyer? I utgangspunktet ikke. Vel er både norsk og latvisk indoeuropeiske språk, men avstanden mellom den germanske og baltiske greina i språkfamilien er såpass stor at selv gamle arveord med felles opphav ofte ikke er lette å dra kjensel på. Noen likheter er det likevel.

Mer eller mindre likt

Saule 'sol', *nakts* 'natt' og *brālis* 'bror' ligner for eksempel litt. Og mange vil ane at det må være en forbindelse mellom *alus* og *øl*. Dette kulturordet har eldgamle røtter, og det kan enten være et fellesindoeuropeisk arveord eller et gammelt lån fra germansk i baltisk.

En gruppe ord som er lettere å forstå, er de internasjonale ordene, som *banka* 'bank', *pasts* 'post', *muzejs* 'museum' og *televīzija* 'fjernsyn'. En del internasjonale ord har latviske avløserord, som brukes i større eller mindre grad. For en nordmann er rimeligvis *telefons* og *velosipēds* mer forståelig enn *tālrūnis* 'fjernsnakker' og *divritenis* 'tohjuling'.

Men for mange nordmenn kan det komme som en overraskelse at de kan kjenne igjen latviske ord som verken

er gamle arveord, internasjonismer eller nyere lån fra engelsk. Ord som *aptieka* 'apotek', *benķis* 'benk', *bikses* 'bukse', *īrēt* 'leie, hyre', *rēķināt* 'regne', *skurstenis* 'skorstein', *spēle* 'spill', *šķiņķis* 'skinke', *vinnēt* 'vinne' og *ziepes* 'såpe' er ganske gjennomslittige for de fleste – i alle fall i riktig kontekst. Ordene er lånt inn både i norsk og latvisk fra en tredje kilde, nemlig tysk, og da i de fleste tilfeller lavtysk.

Tysk innflytelse

Den sterke påvirkningen lavtysk har hatt på norsk, er velkjent, og de lavtyske lånordene utgjør en sentral del av ordforrådet i begge de norske målformene i dag. Et lite dykk i latvisk historie viser at den lavtyske påvirkningen på latvisk var vel så massiv og mer langvarig.

Fra 1200-tallet var tysk språket til godseierne og dem som satt med makta i byene. Latvisk var språket til folkeflertallet – bøndene og de lavere samfunnslagene i byene – men veien oppover i samfunnspyramiden gikk uvegerlig gjennom tysk språk. Slik var situasjonen langt inn på 1800-tallet. Først på 1850-tallet oppstod det en bevegelse for å gjøre latvisk til et kulturspråk som kunne brukes i alle samfunnssfærer.

Farmasimuseet i Riga er lett å kjenne igjen, i hvert fall språklig. Foto: jbalint1/flickr

Lavtyske lån i latvisk har altså paralleller i norsk. Noen ord har så å si samme skriftlige form og samme betydning. Et eksempel er *bilde*, som er lånt inn i latvisk fra lavtysk *bilde*. Bokmål *bilde* har muligens samme opphav, mens norrønt *bilæti*, som ligger til grunn for nynorsk *bilete*, er lånt fra gammellavtysk eller gammelsaksisk.

Det norske ordet *tine* 'oval eller rund treeske med bærehåndtak i lokket' ser ved første øyekast hjemmeavla ut, men også dette har kommet til oss via lavtysk *tine*, og latvisk har akkurat det samme ordet, med om lag samme betydning, nemlig *tīne*. I siste instans ligger visst opphavet i latin *tina* 'vinfat'.

Lydendringer

Ofte har de tyske lånordene gjennomgått lydendringer i latvisk som gjør dem vanskeligere å kjenne igjen. Et interessant eksempel er adjektivet *brīvs* 'fri', som blir ført tilbake til det lavtyske *vri*, akkurat som norsk *fri*. Latvisk had-

de opprinnelig ikke lyden /f/, så *f* i lånord ble til *p*, *b* eller *v*. Det lavtyske *vri* er lett synlig i gatebildet i Riga, for eksempel i navnet på paradegata *Brīvības iela* (Frihetsgata).

Ķēķis 'kjøkken', av lavtysk *kōke*, var i vanlig bruk på latvisk fram til 1920-tallet, men er nå i stor grad erstattet av *virtuve*, et avløserord lånt inn fra litauisk. Norsk *kjøkken* kommer også av lavtysk, av formen *kōkene*. *Ķēķis* og mange andre ord av fremmed opphav blir gjerne uglesett i standardspråket, men de lever ofte videre i slang eller dagligtale. Andre slike ord er *smuks* 'pen', av lavtysk *smuck* (jf. norsk *smukk*), og *riktīgs* 'riktig', av lavtysk *richtich*.

På neste Riga-tur bør du altså få med deg enda en severdighet: det latviske språket.

.....
Sturla Berg-Olsen er seniorrådgiver i Språkrådet. Artikkelen baserer seg på en tekst fra et festskrift utgitt på Novus forlag.

Frykt for fobiar

■ ERLEND LØNNUM

Det finst mykje å vere redd for, også i ordbøkene, der fobiane våre har fått plassen sin ved hjelp av grekarane. Ordbøkene er sånn sett verken agorafobiske, onomatofobiske eller xenofobiske.

Fobi er eit framandord for nervøs avsky eller sjukleg otte for visse situasjonar, naturfenomen, gjenstandar eller dyr. Vi har det frå gresk, der *phobia* kjem av *phobos*, som tyder 'frykt'.

Meir enn «klaus»

Det finst ei stor mengd fobiar med gresk opphav, mellom anna agorafobi, redsle for opne plassar (*agora* 'plass'), onomatofobi, redsle for å høyre eller uttale visse ord (*onoma* 'ord'), og xenofobi, redsle for alt framandt eller utanlandsk (*xenos* 'ein framand'). Den mest kjende frykta har derimot latinske røter, nemleg klaustrofobi, redsle for stengde rom (*claustrum* 'stengsel', jf. kloster).

I norske ordbøker finn vi godt over femti forskjellige fobiar. I allmennordbøkene *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* er det samla eit par handfuller. Ved sida av dei nemnde fryktene kan vi lese om akrofobi, redsle for høgder (*akros* 'øvtst'), androfobi, redsle for menn (*andros* 'mann'), antropofobi, redsle for folk (*anthropos* 'menneske'), homofobi, redsle for homoseksualitet (*homos* 'den same'), hyd-

rofobi, redsle for vatn (*hydor* 'vatn'), panofobi, redsle for alt mogleg (*pan* 'all'), og zoofobi, redsle for dyr (*zoon* 'dyr'). I tillegg har nyvinninga anglofobi kome med, altså motviljen mot engelsk.

Skrekkbilete

Ei rekkje litt mindre kjende fobiar er lista opp i *Medisinsk ordbok* og *Fremmedordboka*. Den medisinske terminologien har mellom anna tatt med motparten til androfobi, nemleg gynefobi (*gyne* 'kvinne'), redsla for kvinner.

Her finn vi òg framandord for meir alminnelige ord som flyskrekk (aviofobi, aerofobi), tannlegeskrekk (odontofobi), edderkoppskrekk (araknofobi), hundeanst (kynofobi), sosial angst (sosiofobi, monofobi), mørkeredsle (noktiefobi), skrivesperre (grafofobi), etevegring (sitiofobi) og det å vere lyssky (fotofobi) og arbeidssky (ponofobi).

Om desse orda er greske for deg og du har ein sterk mothug mot alt nytt, er det kanskje ein snev av neofobi eller teknofobi du kjenner.

Mellomnamn – for offentlig bruk?

■ IVAR UTNE

Mellomnamn har kome i dagleg bruk dei siste tiåra fordi stadig fleire av oss har fått slike namn og gjerne vil vise dei fram. Ola Borten Moe blir ikkje berre kalla Moe, men Borten Moe. Er du i tvil om kva ein person føretrekkjer: Bruk begge.

I Noreg er mellomnamn eit familienamn, ikkje eit førenamn, slik mange trur. *Ida Marie Dal Hansen* heiter *Ida Marie* til førenamn, *Dal* til mellomnamn og *Hansen* til etternamn. Folk som har mellomnamn, brukar dei ikkje alltid. Det kan vere namn folk hadde som etternamn før dei gifta seg. For barn er det oftast etternamnet til den av foreldra som dei ikkje har etternamn frå. Den formelle nemninga *mellomnamn* kom frå 1965, før stod det sist blant førenamn.

Helst frå familien

Mellomnamn kan vi hente blant mellom- og etternamn hos tippoldeforeldre og seinare, og frå ektefelle eller sambuar. Dessutan kan vi få fars eller mors førenamn med ending, slik som *Jansson*, *Jansdotter* og *Karisson*. Til mellomnamn kan vi òg velje etternamn som ikkje er verna (over 200 berarar), og dessutan sjeldnare etternamn med samtykke frå berarane. Eller vi kan lage nye namn. Mellomnamn kan vi ha eitt, to eller fleire av. Det er mogleg å heite *Ida Marie Karisdotter Berg Strand Dal*, der *Karisdotter Berg Strand* er tre mellomnamn.

Av fódde i 2014 fekk halvparten mellomnamn. Tidleg på 1900-talet var det 2,5–5 %, mest for gutane. Veksten kom særleg frå rundt 1970.

Fram til etter midten av 1900-talet har mellomnamn sjeldan blitt brukte til dagleg og helst vore knytte til eitt eller få søsken. At alle søsken har like mellomnamn, er ein skikk som har spreidd seg seint på 1900-talet, saman med auke i bruken. Frå same tid har òg den synlege bruken av mellomnamn og etternamn i dagleglivet blitt vanleg, og likestilling har blitt eit viktig motiv.

Kvinner har frå 1940-åra meir og meir gjort om tidlegare etternamn til mellomnamn då dei fekk mannens etternamn. Det låg på rundt 40 % før tusenårsskiftet. Fordi rundt halvparten i familiære parforhold no er sambuarar som sjeldan skiftar etternamn, har omfanget av kvinner som endrar til mellomnamn, falle til rundt 20–25 %. Eit par prosent av mennene vel motsett veg. Dette forklarar at langt fleire kvinner (30 %) enn menn (20,5 %) har mellomnamn no.

To namn med ulik bruk

Dei siste åra har vi hatt ein auke òg i

doble etternamn i Noreg. Dei skal alltid brukast i lag og blir som regel skrivne med bindestrek, som *Dal-Hansen*. Det har vore eit samspel mellom bruken av doble etternamn og kombinasjonen mellomnamn og etternamn, som begge har vore i bruk sidan 1700-talet. Begge typar namnebruk fører oftast vidare etternamn frå ulike slekter.

barn og ektefeller på ein måte som liknar mellomnamnbruken. Neste generasjonar får ikkje ha tre eller fire etternamn, og ein må velje to. Mest truleg vil neste generasjonar setje saman doble etternamn på nytt, slik at dei ikkje går vidare i same form. På den måten blir dobbeltnamnbruken meir lik mellomnamnbruken, som helst skiftar. Vil

«Etter vanleg skikk brukar vi gjerne namn slik berarane sjølv ønskjer.»

Frå rundt år 1900 var det mange, særleg i byane, som hadde like senamn til etternamn, for eksempel *Olsen*. For å skilje seg ut var doble etternamn ei praktisk løysing. Ofte var det første og mest særprega etternamnet henta frå eit gardsnamn som folk hadde tilknytning til, slik som *Lie-Nielsen*. Denne namnetypen har historisk sett gått vidare i same form til nye generasjonar, medan mellomnamn oftast skiftar frå generasjon til generasjon.

Myndighetene praktiserte ei streng linje for godkjenning av doble etternamn frå 1923 (samstundes med ny namnelov) til og med 2002, særleg fordi dei var rekna å vere i strid med norsk namnetradisjon. Ut gjennom 1990-åra auka ønsket om å få doble etternamn.

ein ha med fleire enn to etternamn frå familien, må dei bli mellomnamn.

Før det blei opna for doble etternamn att i 2003, hadde knapt 1 % doble etternamn. Eit fleirtal av berarane hadde bindestrek. Færre hadde doble etternamn utan bindestrek, som skal brukast begge to, og som ikkje inneheld mellomnamn.

I 2015 ligg talet på doble etternamn med bindestrek på rundt 2 %. Blant fødte har det dei siste par åra vore rundt 8,5 % med doble etternamn (ca. 4500). Litt under halvparten så mange vaksne endrar kvart år til doble etternamn (ca. 2000).

Doble etternamn utan bindestrek kan vere vanskelege å skilje frå kombinasjonen mellom- og etternamn.

«Mellomnamnet uttrykkjer positive kjensler for mange.»

Det var dessutan ønske om å få ta i bruk namn frå ektefellen som eige mellomnamn eller som del av dobbelt etternamn. Slike likestillingsmotiverte ønske var viktige grunnar for å fornye namnelova, og dei kom med i lova frå 2003.

Doble etternamn blir no forma for

Namna har helst kome frå spansk, portugisisk og arabisk namneskikk. Derfor kan språkforma gje støtte. Ifølgje namnelova skal også folk med slike namnetradisjonar setje inn bindestrek i nye generasjonar. Eit fåtal doble etternamn utan bindestrek (under 1000 berarar) er namn som familiar i Noreg

Skiløpar Astrid Uhrenholdt Jacobsen blir omtala som «Uhrenholdt Jacobsen» og ikkje berre «Jacobsen». – Eg er stolt av det sjeldne namnet Uhrenholdt, som kjem frå den danske garden der mor mi vaks opp, seier ho. Foto: Torstein Bøe / NTB Scanpix

hadde fått før namnelova i 1923, og der er vi avhengige av berarane sjølve eller folkeregisteret.

Bruk mellomnamnet

Bruk av mellomnamn fører ofte til usikkerheit om kva ein skal kalle folk, kor folk skal stå i alfabetiske register, og korleis ein skal søkje i dataregister. Noko kan løysast teknisk.

I dagleg tildale og omtale er det no utbreidd å bruke mellomnamnet saman med etternamnet slik at det liknar doble etternamn. Med det kan ein vise tilknytning til begge foreldra, til slekt lenger bak, eller vise at ein er i parforhold. Det vekslar òg med bruks-situasjon og truleg ofte med kor vanleg etternamnet er. Eksempel på namn er *Astrid Uhrenholdt Jacobsen*, *Martin Johnsrud Sundby* og *Martine Ek Hagen*. Eller dei kan brukast utan førenamnet, slik vi ofte møter dei i media, som *Uhrenholdt Jacobsen* og *Borten Moe*.

Slik dagleg bruk av mellomnamn er no godt synleg for folk opp i 30-åra, og for mange eldre enn dette. Sjølv om

langt frå alle med mellomnamn brukar namna dagleg, spreier bruken seg. Han er i ferd med å konkurrere ut den eldre skikken der folk blir omtalt med berre det offisielle etternamnet, slik at *Jonas Gahr Støre* helst brukar berre *Støre*. Dessutan blir bruken av mellomnamn langt på veg oppfatta lik den eldre skikken med doble etternamn.

Etter vanleg skikk brukar vi gjerne namn slik berarane sjølv ønskjer, som for utval av førenamn og for uttale. Slik er det òg rimeleg at vi følgjer opp for mellomnamna. Er vi i tvil korleis vi skal omtale ein person, er det mest passende å ta med mellomnamnet fordi det for mange uttrykkjer positive kjensler. Berarane kan feie bort noko tvil med å få endra namna til doble etternamn skrivne med bindestrek, slik namnelova har lagt til rette for.

.....

Ivar Utne er førsteamanuensis i nordisk språk ved Universitetet i Bergen og var med i arbeidsgruppa som utarbeidde framlegg til dagens namnelov. Statistikken er frå Statistisk sentralbyrå.

Språkets lille neslesuppe

Hva har maneter og nesler felles foruten evnen til å gi sommerminner som svir? Jo, de henger også sammen språklig.

Nesle kommer av *netla*, og en historisk «sideform» er *neta*. Den finner vi spor av blant annet i den trønderiske varianten *breinnoto* 'brennesle'. Noen steder har man også blandet inn en *h* (*brennhete*), som for å gi svien ekstra mening. Andre dialektformer er *brennete* og *brennetle*, for ikke å nevne både *nisle*, *nasle*, *nosle* og *nutle*. Kjært barn har mange navn, men selv om nesler i høy grad har vært nyttevekster, er det ren dialektvariasjon som ligger under de mange variantene.

Marinerte ord

La oss ta et lite steg til siden: Et gammelnorsk ord for 'hav' er *marr*. Det er så gammelt og formfast at det lyder nesten likt på latin, som jo er i slekt med norsk: *mare*, jf. *maritim*. Vi finner det ennå blant annet i *marulk* 'breiflabb', og *marbakke* 'skråning utenfor strand'. Danskene sier logisk nok *marsvin* om 'nise'.

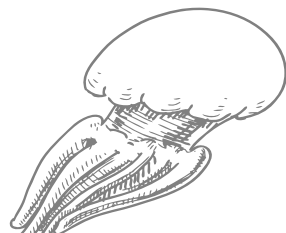
Hva kunne man så i tidligere tider ha funnet på å kalle ei sjønese? Ei *mar-neta*, så klart! Og nettopp det gjorde man. I engelsk og tysk har man gjort noe lignende, jf. *seanettle* og *Meernessel*, som riktignok ikke er helt det samme som manet, jf. *jellyfish* og *Qualle*.

Løse tråder

De fleste kjenner i dag *marneta* som *manet*. Det er et av ordene som skal ha kommet inn i bokmål fra norske dialekter, og ikke fra dansk. Men merkelig nok har vi fått trykket på siste stavelse, som i svensk. Det er nesten som vi skulle ha sagt en *brenNÉT* eller *netlé* om ei brennesle! Slik kan det gå, ikke minst i bymål, når fremmedord som *komet* får danne mønster. Men bygdemålene har sitt å svare for: Der har man mange steder omtolket betegnelsen til *mann-ete*, som er å ta munnen litt for full på nesledyrets vegne.

På plussiden må det nevnes at bygdemål og nynorsk til dels har skilt mellom slim og tråder, med *man(n)eter* på den ene siden (= brennmanet) og *gopler*, *glyer*, *kobbeklyser*, *draugspy* og annet snask på den andre (= glassmanet). *Gople* har vært brukt i nynorsk, men ikke i standardbokmål. Dansk har derimot hentet ordet fra norsk og bruker det rent fagspråklig som overbegrep (over de nesten selvforklarende betegnelsene *brandmand* og *vandmand*). På islandsk er overbegrepet *marglyttur*, mens brennmanet er *brennihvelja*.

Da gjenstår det å ønske fortsatt god sommer, uten altfor god net-forbindelse.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet arbeider for å styrke det norske språket og språk-mangfoldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språk-spørsmål og følger opp den norske språkpolitikken på oppdrag fra Kulturdepartementet.

Dette gjør Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlige og private aktører om språkpolitiske tiltak, blant annet om klarspråk i det offentlige og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norskspråklig teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringen skal bygge på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med målloven og gir råd om stedsnavn.
- Språkrådet gir råd og formidler kunnskap om språk, språkbruk og språkarbeid. Rådgivning på nett, nettorbøker, kurs, seminarer og publikasjoner er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skolen.
- Språkrådet fremmer norsk tegnspråk og de nasjonale minoritetspråkene kvensk, romani og romanes og samarbeider med språkbrukergruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjoner i andre land, blant annet om å sikre nabospråkforståelse i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for fremragende bruk av norsk i sakprosa og andre priser og stipend. Vi arrangerer den årlige Språkdagen for å sette søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovedmålene for Språkrådets arbeid

- Styrke norsk språks status og bruk på utsatte samfunnsområder
- Fremme norsk som et godt og velfungerende kultur- og bruksspråk
- Ivareta det språklige mangfoldet og språkbrukernes interesser

Direktøren leder Språkrådets sekretariat, som blant annet har tre språkfaglige seksjoner. Styret i Språkrådet er utnevnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har tre fagråd med språkkyndige og språkgengasjerte personer fra hele samfunnet.

www.spraakradet.no
facebook.com/Sprakradet.NO
twitter.com/sprakradet

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLIG REDAKTØR:
Roy Kristiansen

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

JOURNALIST:
Astrid Marie Grov
astrid.marie.grov@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når
kilden er oppgitt.

OPPLAG: 11 000

Tekstene i dette nummeret
fins også på Internett:
www.spraakradet.no/spraknytt

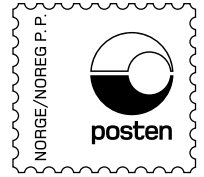
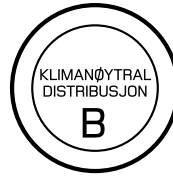
Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
24.04.2015

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Forsideillustrasjon:
Zurijeta / iStockphoto

Baksideillustrasjon:
Børge Ousland plantet flagget
på Nordpolen i 1994.
Foto: Bjørn Aslaksen, NTB Scanpix

HISTORIA BAK

POLVANDRING

Pol er gresk, i alle tydingar av ordet. *Pol* tyder 'akse, spiss', som i Nordpolen og Sørpolen. *Pol* inngår i ord som *monopol* og tyder då 'selje, handle' (av *polein*), så når me går på polet, altså vinmonopolet, driv me ein slags einhandel. Og *pol* er del av ord som *metropol* og *politi* og tyder då 'by' (av *polis*). Det som vedkjem byen, *politikos*, har vorte til *politikk*.

Oldtidsbyen *Metropolis* i Lilleasia var ein moderby (*metro*- tyder 'mor' i samansetningar), ein by som fleire hundreår f.Kr. sende ut folk for å grunnleggja nye byar. Fleire av dei vart heilt enkelt kalla *Neapolis*, som tyder 'nybyen'. Ein slik by ligg i Italia den dag i dag og heiter *Napoli* på italiensk. Ein annan by heitte *Antipolis*, truleg av di han låg midt imot ein annan by, for *anti* tyder 'imot'. Namnet er noko nedslite, for byen heiter no *Antibes* og ligg i Frankrike.

Mykje seinare er *-polis* i engelsk nytta i somme skjemtenamn som *Cottonopolis* om Manchester, som hadde ein stor bomullsindustri (*cotton* tyder 'bomull'), og *Porkopolis* om Chicago (*pork* tyder 'flesk').

Svein Nestor,
cand.philol.

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825